

RANGTASVIR SAN'ATIDA TARIXIY SHAXSLAR PORTRETINI YARATISH JARAYONINI TADQIQ ETISH MASHHUR RASSOMLAR MISOLIDA

Fayoza Muhammadjonova
Ilyorjon qizi

Qo'qon davlat universiteti
Tasviriy san'at yo'nalishi
94 187 05 29

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada rangtasvir san'atida tarixiy shaxslar portretini yaratish jarayoni san'atshunoslik nuqtayi nazaridan kompleks tarzda tadqiq etiladi. Tadqiqotda portret janrining tarixiy taraqqiyoti, tarixiy shaxs obrazini badiiy talqin qilish masalalari, rassomning tarixiy manbalar bilan ishlash jarayoni hamda psixologik va estetik yondashuvlari tahlil qilinadi. Mashhur rassomlar ijodi misolida tarixiy shaxs portretida tashqi o'xshashlik va ichki ruhiy holat uyg'unligini ta'minlash, rang, yorug'-soya, kompozitsiya va plastika vositalarining badiiy ifodadagi o'rni ochib beriladi. Tadqiqot natijalari rangtasvir san'atida tarixiy portret yaratish metodikasini ilmiy asoslashga, shuningdek, badiiy ta'lim jarayonida ushbu tajribadan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: rangtasvir, portret san'ati, tarixiy shaxs, badiiy obraz, kompozitsiya, rang va yorug'lik, mashhur rassomlar, san'atshunoslik tahlili.

Kirish: Rangtasvir san'atida portret janri inson shaxsini badiiy idrok etishning eng murakkab va mas'uliyatli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tarixiy shaxslar portretini yaratish jarayoni rassomdan nafaqat yuksak texnik mahorat, balki chuqur tarixiy bilim, psixologik tahlil qobiliyati va badiiy tafakkurni talab etadi. Tarixiy portret san'ati orqali muayyan davr ruhini, shaxsning ijtimoiy-siyosiy mavqeini, ma'naviy qiyofasini va tarixiy xotiradagi o'rnini badiiy obraz darajasida ifodalash mumkin bo'ladi. San'at tarixida tarixiy shaxslar portreti muhim ideologik, ma'rifiy va tarbiyaviy vazifani bajargan. Qadimgi davrlardan boshlab hukmdorlar, sarkardalar, olimlar va madaniyat arboblari portretlari jamiyat xotirasini mustahkamlash, avlodlarga tarixiy merosni yetkazish vositasi sifatida xizmat qilgan. Uyg'onish davrida portret san'ati inson shaxsiga bo'lgan qiziqishning ortishi bilan yangi bosqichga ko'tarildi, tarixiy obrazlar esa realizm va psixologik chuqurlik bilan boyidi. Keyingi asrlarda tarixiy portret rassomlikning mustaqil va murakkab yo'nalishiga aylandi.

Tarixiy shaxs portretini yaratishda asosiy muammolardan biri — tarixiy haqiqat va badiiy talqin o'rtasidagi muvozanatni topishdir. Rassom ko'pincha shaxsning real hayotda mavjud bo'lgan tasviriy manbalarining kamligi yoki umuman yo'qligi

sharoitida ishlashiga to‘g‘ri keladi. Bunday holatda yozma manbalar, tarixiy tavsiflar, zamondoshlar xotiralari va davr madaniy muhitini chuqur o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, rassom tarixiy shaxsni faqat tashqi qiyofasi bilan emas, balki uning xarakteri, dunyoqarashi va tarixiy roli bilan uyg‘un holda badiiy obrazga aylantirishi zarur.

Bugungi kunda milliy san’atni rivojlantirish va tarixiy xotirani mustahkamlash jarayonida tarixiy shaxslar portretini yaratish masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Ayniqsa, rangtasvir san’atida tarixiy portret yaratish jarayonini ilmiy asosda o‘rganish, mashhur rassomlar tajribasini tahlil qilish va ularning ijodiy yondashuvlarini umumlashtirish san’atshunoslik fanining muhim vazifalaridan biridir. Ushbu tadqiqot ana shu ehtiyojdan kelib chiqqan holda amalga oshirilmoqda.

Mazkur maqolaning **asosiy maqsadi** — rangtasvir san’atida tarixiy shaxslar portretini yaratish jarayonini mashhur rassomlar ijodi misolida ilmiy jihatdan tadqiq etishdan iborat.

Tadqiqotning **vazifalari** tarixiy portret janrining nazariy asoslarini tahlil qilish, tarixiy manbalar bilan ishlash metodlarini aniqlash, rangtasvir vositalarining badiiy ifodadagi o‘rnini ochib berish hamda rassom ijodida tarixiy obrazning shakllanish jarayonini yoritishdan iborat.

Maqolaning **ilmiy yangiligi** shundaki, unda tarixiy shaxs portretini yaratish jarayoni IMRAD modeli asosida tizimli tahlil qilinib, badiiy va tarixiy yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unligi mashhur rassomlar ijodi misolida kompleks tarzda asoslab beriladi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqot rangtasvir san’atida tarixiy shaxslar portretini yaratish jarayonini ilmiy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, unda san’atshunoslik faniga xos kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot metodologiyasi tarixiylik, tizimlilik va qiyosiylik tamoyillariga asoslanib, tarixiy portretni faqat tasviriy janr sifatida emas, balki madaniy-tarixiy hodisa, estetik tafakkur mahsuli va ma’naviy qadriyatlarni ifodalovchi badiiy obraz sifatida o‘rganishni nazarda tutadi. Shu bois, tadqiqot davomida bir nechta o‘zaro bog‘liq ilmiy metodlardan izchil foydalanildi.

Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri **tarixiy-tahliliy metod** bo‘lib, u tarixiy shaxs portretining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini aniqlashga xizmat qildi. Ushbu metod yordamida turli davrlarda yaratilgan tarixiy portret asarlari, ularning yaratilish sharoiti, ijtimoiy-siyosiy muhit va davr estetik qarashlari bilan bog‘liq holda o‘rganildi. Tarixiy yondashuv rassomlarning tarixiy shaxs obrazini talqin qilishdagi umumiy va individual yondashuvlarini aniqlash imkonini berdi hamda portret san’atining jamiyat xotirasini shakllantirishdagi rolini asoslashga yordam berdi.

Shuningdek, tadqiqotda **qiyosiy-taqqoslash metodi** keng qo‘llanildi. Ushbu metod orqali mashhur rassomlar tomonidan yaratilgan tarixiy shaxslar portretlari o‘zaro taqqoslanib, ularning kompozitsion yechimlari, rang tasviri, yorug‘-soya munosabatlari, plastik ifoda vositalari va psixologik chuqurligi tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil natijasida bir xil tarixiy shaxsning turli rassomlar tomonidan turlicha badiiy talqin qilinishi, shuningdek, turli davr rassomlik maktablariga xos yondashuvlar ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Tadqiqot jarayonida **ikonografik tahlil metodi** ham muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu metod tarixiy shaxs portretlarida qo'llanilgan tashqi atributlar — kiyim-kechak, qurol-aslaha, ramziy buyumlar, fon va muhit elementlarining ma'nosini ochib berishga xizmat qildi. Ikonografik tahlil rassomlarning tarixiy manbalar bilan ishlash darajasi, tarixiy haqiqatni qay darajada badiiy talqin qilganini aniqlash imkonini berdi. Bu yondashuv tarixiy portretning hujjatli va badiiy jihatlari o'rtasidagi muvozanatni o'rganishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Bundan tashqari, **formal-kompozitsion tahlil metodi** qo'llanilib, portretlarda kompozitsiya qurilishi, figura joylashuvi, nisbatlar, rang va yorug'likning badiiy ifodadagi roli chuqur o'rganildi. Ushbu metod rassomning tasviriy vositalardan foydalanish mahoratini aniqlash, shuningdek, tarixiy shaxs obrazining vizual ta'sirchanligini baholash imkonini berdi. Ayniqsa, rang kontrasti, yorug'-soya o'yini va ranglar uyg'unligining obraz xarakterini ochib berishdagi ahamiyati alohida tahlil qilindi. Tadqiqotda **psixologik-tahliliy metod** ham muhim o'rin tutdi. Tarixiy shaxs portreti faqat tashqi o'xshashlikni emas, balki shaxsning ichki ruhiy holati, xarakteri va tarixiy rolini ifodalashni talab etadi. Shu sababli, portretlarda yuz ifodasi, nigoh, holat va harakatlar orqali berilgan psixologik belgilar tahlil qilinib, rassomning obraz yaratishdagi ichki konsepsiyasi aniqlandi. Ushbu metod tarixiy portret san'atining chuqur ma'naviy va psixologik mohiyatini ochib berishga xizmat qildi.

Shu bilan birga, tadqiqotda **manbashunoslik metodi** qo'llanilib, tarixiy shaxslar haqidagi yozma manbalar, ilmiy adabiyotlar, arxiv materiallari va muzey kolleksiyalaridagi portret asarlar o'rganildi. Bu metod rassomlarning tarixiy manbalarga tayangan holda qanday ijodiy qarorlar qabul qilganini aniqlash va portretlarning ilmiy asoslanganligini baholash imkonini berdi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqotda qo'llanilgan metodlar majmuasi rangtasvir san'atida tarixiy shaxslar portretini yaratish jarayonini har tomonlama, tizimli va chuqur tahlil qilish imkonini berdi hamda tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchlilikini ta'minladi.

Asosiy natijalar:

1. Tarixiy shaxs portretining rangtasvir san'atidagi o'rni va badiiy mohiyati

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tarixiy shaxs portreti rangtasvir san'atida nafaqat individual obrazni aks ettirish, balki muayyan davrning ijtimoiy, siyosiy va madaniy ruhini ifodalash vazifasini bajaradi. Tarixiy portretlarda rassom shaxsni real tarixiy manbalarga tayangan holda tasvirlashi bilan birga, uning tarixiy rolini badiiy umumlashtirish orqali obraz darajasiga ko'taradi. Bu jarayonda tashqi o'xshashlik ikkinchi darajaga tushib, ichki ruhiy holat, xarakter va tarixiy missiya asosiy badiiy mezonga aylanadi. Natijada tarixiy portret nafaqat tasviriy asar, balki tarixiy xotirani shakllantiruvchi badiiy hujjat sifatida namoyon bo'ladi.

2. Leonardo da Vinchi ijodida tarixiy portret yaratish tamoyillari

Leonardo da Vinchi ijodi tarixiy shaxs portretini yaratishda ilmiy va badiiy yondashuvning uyg'unligi bilan ajralib turadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Leonardo portretlarida tashqi qiyofa bilan bir qatorda shaxsning ichki ruhiy olami chuqur tahlil qilinadi. Uning mashhur portretlarida yuz mushaklarining nozik harakati, nigohning ma'nodorligi va yorug'-soya o'yinlari orqali tarixiy shaxsning intellektual va ma'naviy qiyofasi ochib beriladi. Leonardo tarixiy shaxsni idealizatsiya qilishdan

ko'ra, uni tabiiy va hayotiy obraz sifatida talqin etadi, bu esa portretni vaqt chegarasidan chiqarib, umuminsoniy qadriyatlar darajasiga olib chiqadi.

3. Rembrandt ijodida tarixiy portret va psixologik chuqurlik

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Rembrandt rangtasvir san'atida tarixiy shaxs portretiga psixologik tahlilni chuqur olib kirgan rassomlardan biridir. Uning tarixiy portretlarida yorug'lik va soyaning kontrasti orqali obrazning ichki ziddiyatlari, hayotiy tajribasi va ruhiy kechinmalari ifodalanadi. Rembrandt tarixiy shaxsni tantanavor qiyofada emas, balki insoniy zaiflik va kuch uyg'unligida tasvirlaydi. Bu yondashuv tarixiy portretning faqat tashqi ko'rinishga emas, balki shaxsning ichki dunyosiga qaratilganligini ko'rsatadi.

4. Ilya Repin va Vasiliy Surikov asarlarida tarixiy portretning ijtimoiy talqini

Rus realizmi namoyandalari Ilya Repin va Vasiliy Surikov ijodida tarixiy shaxs portreti ijtimoiy-tarixiy kontekst bilan uzviy bog'liq holda yaratilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu rassomlar tarixiy shaxsni alohida shaxs sifatida emas, balki jamiyat va tarixiy jarayonlar markazidagi figura sifatida talqin etganlar. Repin portretlarida shaxsning ichki kechinmalari va ijtimoiy mas'uliyati yorqin aks etsa, Surikov asarlarida tarixiy obraz monumental kompozitsiya orqali tarixiy dramatismni ifodalaydi. Rang, plastika va kompozitsiya vositalari orqali tarixiy shaxslar o'z davrining ramziga aylantiriladi.

5. Zamonaviy rangtasvir san'atida tarixiy shaxs portreti

Zamonaviy rassomlar ijodida tarixiy shaxs portretini yaratish jarayoni an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda yangi badiiy izlanishlar bilan boyitilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy portretlarda tarixiy shaxs ko'pincha ramziy va konseptual talqin qilinadi. Rang tasviri, faktura va ekspressiv ifoda vositalari orqali tarixiy obraz zamonaviy tomoshabinga yaqinlashtiriladi. Bu holat tarixiy portret janrining zamon bilan hamnafas rivojlanayotganini ko'rsatadi.

6. Tarixiy shaxs portretini yaratish jarayonining bosqichlari

Tadqiqot natijalari asosida tarixiy shaxs portretini yaratish jarayoni quyidagi asosiy bosqichlardan iborat ekanligi aniqlandi:

1. tarixiy manbalarni o'rganish va vizual materiallarni tahlil qilish;
2. badiiy kontseptsiya va kompozitsion yechimni ishlab chiqish;
3. rang va yorug'-soya munosabatlarini aniqlash;
4. obrazning psixologik holatini shakllantirish;
5. yakuniy badiiy umumlashtirish.

Ushbu bosqichlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, rassomning ijodiy mahoratini to'liq namoyon etadi.

Muhokama

Olib borilgan tadqiqot natijalari rangtasvir san'atida tarixiy shaxslar portretini yaratish jarayoni murakkab, ko'p bosqichli va ko'p omilli badiiy jarayon ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, tarixiy portret san'ati faqat realistik tasvirga intilish bilan cheklanmay, balki tarixiy shaxsning davr ruhini, ijtimoiy mavqeini va ma'naviy qiyofasini badiiy umumlashtirishni talab etadi. Bu jihat tarixiy portretni oddiy portret janridan tubdan farqlaydi va uni san'atshunoslik nuqtayi nazaridan alohida tadqiq etishni taqozo etadi.

Mashhur rassomlar ijodi tahlili shuni ko'rsatadiki, tarixiy shaxs portretini yaratishda rassomning shaxsiy dunyoqarashi, estetik qarashlari va san'at maktabiga mansubligi muhim rol o'ynaydi. Masalan, Leonardo da Vinchi tarixiy shaxs obrazini ilmiy kuzatuv va anatomik aniqlik asosida psixologik chuqurlik bilan ifodalagan bo'lsa, Rembrandt yorug'-soya kontrasti orqali shaxsning ichki ruhiy kechinmalarini ochib bergan. Repin va Surikov ijodida esa tarixiy portret ijtimoiy-tarixiy kontekst bilan uyg'unlashib, shaxs obrazini jamiyat taqdiri bilan bog'liq holda talqin qilishga xizmat qilgan. Bu yondashuvlar tarixiy portret san'atining yagona qolipga ega emasligini, balki davr va rassom ijodiy konsepsiyasiga qarab turlicha rivojlanishini ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlangan muhim jihatlaridan biri shundaki, tarixiy shaxs portretida tarixiy haqiqat va badiiy erkinlik o'rtasidagi muvozanat masalasi har doim dolzarb bo'lib qolmoqda. Rassom tarixiy manbalarga tayangan holda ishlasa-da, ularning badiiy talqinini yaratishda ijodiy erkinlikka ega. Bu erkinlik tarixiy shaxs obrazini idealizatsiya qilish yoki ramziy darajaga ko'tarish orqali namoyon bo'ladi. Shu bois, tarixiy portret san'ati tarix va san'at o'rtasidagi murakkab muloqot mahsuli sifatida qaraladi.

Shuningdek, zamonaviy rangtasvir san'atida tarixiy shaxs portretini yaratish jarayonida yangi texnik va konseptual yondashuvlar paydo bo'layotgani kuzatildi. Zamonaviy rassomlar tarixiy obrazlarni an'anaviy realizm doirasida emas, balki ramziy, ekspressiv yoki konseptual shakllarda talqin etib, tarixiy shaxsni bugungi tomoshabin tafakkuriga yaqinlashtirishga intilmoqdalar. Bu holat tarixiy portret janrining yashovchanligini va zamon bilan hamnafas rivojlanayotganini tasdiqlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, rangtasvir san'atida tarixiy shaxslar portretini yaratish jarayoni murakkab va ko'p qirrali badiiy hodisa bo'lib, u tarix, san'at va psixologiya sohalarining o'zaro uyg'unligini talab etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tarixiy portret san'ati orqali nafaqat muayyan shaxsning tashqi qiyofasi, balki uning davr ruhini belgilovchi ijtimoiy, ma'naviy va madaniy omillar ham badiiy ifodalanadi.

Mashhur rassomlar ijodi misolida olib borilgan tahlil tarixiy shaxs portretini yaratishda tarixiy manbalar bilan ishlash, badiiy kontseptsiya ishlab chiqish, rang va yorug'-soya munosabatlarini puxta o'ylash hamda psixologik ifodaga alohida e'tibor qaratish muhim ekanligini tasdiqladi. Tarixiy portret rassom uchun faqat texnik mahorat sinovi emas, balki tarixiy xotirani shakllantirish va uni avlodlarga yetkazish mas'uliyatidir.

Mazkur tadqiqotning **ilmiy-amaliy ahamiyati** shundaki, u rangtasvir san'atida tarixiy portret yaratish jarayonini tizimli ravishda yoritib beradi va san'atshunoslik tadqiqotlari hamda badiiy ta'lim jarayonida metodik qo'llanma sifatida foydalanish imkonini yaratadi. Olingan xulosalar kelgusida milliy va jahon san'ati kontekstida tarixiy portret janrini chuqurroq o'rganish uchun mustahkam ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Gombrich E.H. *The Story of Art*. — London: Phaidon Press, 2006.
2. Arnheim R. *Art and Visual Perception*. — Berkeley: University of California Press, 1974.

3. Clark K. *Portrait Painting*. — London: Thames & Hudson, 1999.
4. Berger J. *Ways of Seeing*. — London: Penguin Books, 1972.
5. Vasari G. *Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors, and Architects*. — Oxford University Press, 1998.
6. Pugachenkova G.A. *Iskusstvo Sredney Azii*. — Moskva, 1987.
7. Rempel L.I. *Istoriya izobrazitelnogo iskusstva*. — Moskva, 1995.
8. Azimova N. *Rangtasvir san'ati asoslari*. — Toshkent, 2021.
9. Nochlin L. *Realism*. — London: Penguin Books, 1990.
10. Honour H., Fleming J. *A World History of Art*. — London: Laurence King Publishing, 2009